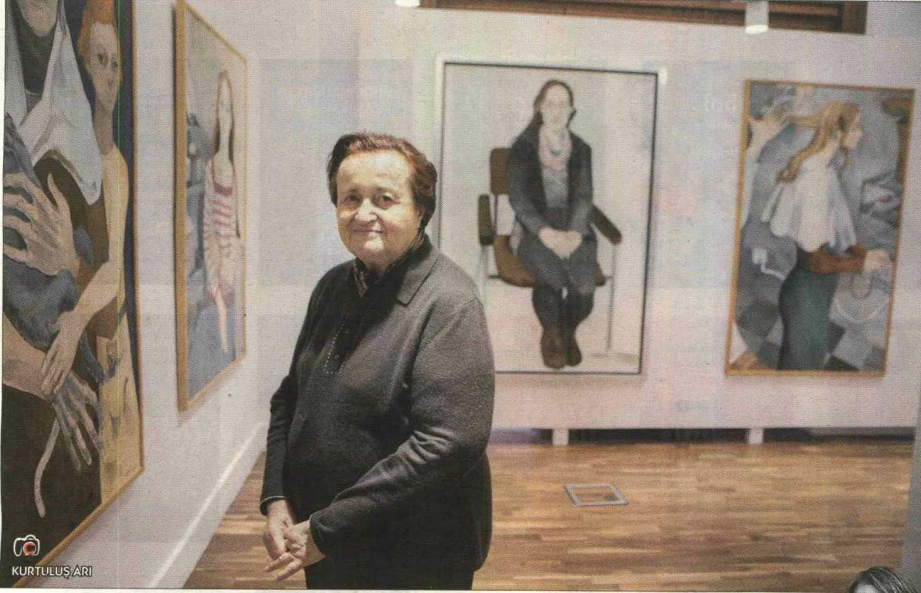

ZAMAN KUŞU: "NEŞ'E ERDOK'UN YAŞAMI VE SANATI"

Neş'e Erdok'un resimleri ve dönemleri

Oğuz Erten'in kaleme aldığı iki ciltlik "Zaman Kuşu: Neşe Erdok'un Yaşamı ve Sanatı"nda, Erdok'un resimlerinde kompozisyona hizmet eden karakteristik öğelerin varlığı, yaşamı, sanat hayatı, teknikleri ve temalarına dair metinler yer alırken okura eskizleri ve tablolarından örnekler de sunuluyor.

OĞUZ ERTEN

Resim yapmaya henüz ortaokul yıllarında başlayan Neşe Erdok, yaptığı ilk resimlerden itibaren ileride portre alanında çalışmalar üreteceğinin işaretleri verir. Erdok'un hayatının resimle kesiştiği sürecin babasının Anadolu kentlerinde görevli olduğu döneme denk gelmesi, yaşadığı coğrafya ve yöre insanların resimlerine yansımada etkili olmuştur. Çocukluk ve gençlik döneminde Ankara, Erzurum, İstanbul ve Bonn gibi birbirinden oldukça farklı

şehirler ve kültürlerle tanışan Erdok, bu süreçte daha çok aile üyelerinin portrelerini yapar ve abisinin aldığı sanatçı kitaplarında gördüğü resimlerden etkilenerek ilk çalışmalarını üretir. Sanatçı olma yolunda ilerleyen bir gencin arayışlarını yansıtan bu resimler izleyiciye âdeta sanat tarihsel bir laboratuvar, sanatçı özelinde keşfedilmeyi bekleyen büyük bir arkeolojik alan sunar.

Erdok, Akademi'ye başlamadan önce ürettiği resimleri genellikle siyah defter kapları üzerine suluboyay guaj gibi kullanarak yapar. Rengin biçime hâkim olduğu bu resimlerde, yoğunlukla hacimlendirme ön plana çıkar, çizgisellik renklerle sağlanır. Erdok'un hiçbir sanat eğitimi almadan ürettiği, akrabaları ve arkadaşlarından övgüler alan bu resimlerin ortak noktası portre

odaklı olması. Bu resimlerin bir diğer dikkat çekici yanı ise sanatçının henüz küçük yaşlarda başlayan gözlem gücünü yansıması. Erdok'un, farklı yüz tipleri, duruş ve bakış şekillerine ilgisi erken tarihlerden itibaren resimlerine yansımıştır. Hatta bu ilgi, iç dünyasında bir oyuna dönüşecek kadar ileri düzeydedir⁽¹⁾. Farklı dünyalar ve farklı yaşamları inceleme arzusu Erdok'un doğuştan gelen özelliklerinden biri. Çocukken yolda gördüğü dilenciler, sakatlar, işportacılar hayata dair ilk tecrübeleri. Her karakterin ardında bir hikâye, bir edebilik vardır. Tasvir etmek bir şey anlatmak demek fakat anlatımcı bir resim yapmayan

Erdok, konularında izleyene büyük hikâyeler sunar.

Her ne kadar resmi bir hikâye anlatma aracı olarak görmese de resim onun için insanlarla arasındaki bir ilişim yöntemidir⁽²⁾. Erdok, resimleriyle tek bir kişiye bile ulaşmasının resim yapmaya devam etmesi için yeterli olduğunu söyler. Nitekim Türkiye'de 1968 ruhıyla paralel bir gelişme çizgisi gösteren figür resminin bu tarihten sonra bireyin iç dünyasına yönelmesi, Erdok'un henüz çocuk yaştan itibaren ürettiği resimlerle de uyum gösterir.

"KENARDAKİ İNSAN"

Erdok, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne girişle birlikte, Sabri Berkel, Neşet Günal gibi hocalardan eğitim alması ve akademik resim tekniklerini öğrenmesi resimsel anlayışında yeni ufuklar çizse de henüz çocuk yaşta odaklandığı "kenardaki insan"dan ayrılmaz. Erdok'un Akademi'de öğrenciyken en çok ilgisini çeken ustalar Glotto, Piero Della Francesca ve Botticelli gibi erken Rönesans ressamıdır. Bu dönem Erdok'un resminde öne çıkan renk ise çocukluk resimlerinde de göze çarpan kahverengidir. Erdok bunu, resimlerdeki hüznü, bazen kasvetli, bazen ise dramatik sahneleri en iyi yakalayabildiği renk olarak görür. Natürlük, çıplak ve portre üzerine yoğunlaşan bu dönem resimlerinden bazıları geleceğin ressam Erdok'unu ele veren niteliklere sahip. Bu çalışmalar arasında, 1959-1963 arası ürettiği "Çoban", 1963 tarihli "Kumkapı Balıkçısı", 1964 tarihli "Dilenciler" isimli resimleri bir sanatçının doğumu niteliğinde.

Akademi sonrasında İspanyol hükümetinden aldığı bursla bir yıllığına gittiği Madrid, Erdok'un hayatında ve resimsel bakışının derinleşmesinde önemli bir yere sahip. İspanyol ressamlardan Velázquez, Goya ve El Greco, Prado Müzesi'nde onu en çok çeken sanatçılardır. Bu sanatçıların konuyu ele alış biçimleri, kompozisyon, dramatisasyon, boya ve biçim ilişkisi Erdok'u hayli etkilemiştir. İspanya'da, ölüm kültürünün öne çıkması ve toplumun ölümü derinlemesine yaşaması ile Türk toplumunun ölümü bakışında benzerlikler bulan sanatçının, bu süreçte sokakta gördüğü iç savaş sonrası sakat kalmış kişilere ve yaşlı rahibelere odaklanması onu yine "kenardaki insan"ı doğru çeker.

İspanya'daki bir yıllık eğitimin ardından İstanbul'a dönen Erdok'u Fransa bursu için yapılan sınav

Oğuz Erten

➤ bekler. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren sanatın kâbesi sayılan Paris, bu dönemde yavaş yavaş eski albenisini yitirmeye başlasa da bir sanatçının beslenme kaynakları ve gelişimi açısından hâlâ oldukça önemli bir yere sahiptir. Türkiye’de olduğu gibi Paris’te de içine kapanık, kendi dünyasında, sadece resimle dolu mütevazı bir yaşam süren Erdok, bunu şöyle tanımlar: “Çocukluğumdan beri kendimi hep şöyle gördüm; içinde balık olan bir akvaryum düşünün, dışarıdan gelen kedi ona bakıyor ama akvaryumun içine giremiyor. Benim hayatla olan ilişkim biraz böyle. Bir çeşit hayatın içine tam girememek ama hep seyrederek yaşamak. Hep böyle. Girip balığı yiyecek ama giremiyor. Beçeremedim, ya tesadüfler bunu getirdi ya da öyle oldu”⁽³⁾.

Fransa’da aldığı eğitim esnasında sinema ve kültürel ortamla ilişkisi Erdok’un sanatsal dünyasını genişletmesinde etkiliydi. Bu yaşam tarzı, o dönemki resimlerine de yansır. William Shakespeare’in Bir Yaz Gecesi Rüyası isimli tiyatro oyunu resmine konu olur. Erdok, Paris’te yaşanan siyasi ve sosyal olaylara da seyirci kalmaz. Gösteri ve panellere katıldığı gibi dünyayı da yakından takip eder. Bu dönemdeki Vietnam Savaşı onu derinden etkiler ve “Vietnam” isimli bir iş üretir. Sanatçının Paris yıllarındaki bir diğer açılımı ise ileriki yıllarda birçok versiyonunu gerçekleştireceği yağlıboya otoportlerinin ilk örneklerini vermeye başlamasıdır.

ANITSAL FİGÜRLER

Paris; Erdok’a özgür düşüncüyü, sanatçı gibi yaşamayı ve sosyal olaylara kendini kapamamayı öğretir. Bu dönemdeki resimleri, genel olarak bütünlükten uzak bir arayışı yansıtır. Erdok, âdeta kendini bulmak için deneme yanılmalarla geçirdiği bu süreç sonunda, kariyeri için önemli bir değişimin habercisi olan 1972 tarihli “Kurbanlık” isimli yapıta imza atar. Boya sürüş tekniği, konuyu ele alış biçimi, figürün bakışı ile izleyici-

yi uyarması, Erdok resminin ana karakterinin oturmaya başladığının göstergesi gibidir. Ortaçağ resminden bu yana yapılagelen Meryem Ana ve Çocuk İsa figürünün üçgen formunun bu resimde de uygulanması, bir çocuk ile kurbanlık kuzunun ilişkisi üzerinden izleyici ile kurulan iletişim sanatçının erken dönemdeki ikonik yapıtlarından biriyle karşı karşıya olunduğu izlenimini uyarır. Erdok resmi, Batı tekniklerini ve ikonografisini çok iyi bilen fakat içerik ve söylem bazında kendi coğrafyasının sözünü söylemek isteyen bir sanatçının ürünü. Erdok’un Paris ve İspanya’da gezdiği müzeler onun için bir okul niteliği taşımakla birlikte, Fransa’da okurken Louvre Müzesi’nden resim dersine gelen hocalardan aldığı dersler resim tekniği konusunda ona oldukça yardımcı olur. Su bazlı boya, yağlıboya nasıl yapılır, tuval nasıl gerilir gibi temel teknikleri bu hocalardan öğrenir. Hatta o dönemde bu alanda bir tez hazırlamayı bile düşünür. Türkiye’ye dönüşünün ardından Akademi kadrosunda asistan olarak göreve başlayan Erdok, aldığı ilk maaş sonrası ailesinin evinden ayrılır. Ona göre ufku genişletmek ve kişilik kazanmak için sanatçı yalnız yaşamayı bilmelidir. Düşünebilmek, kendine dönmek için bir yalnızlık gerektiğine inanır.

1972 ile profesyonel bir galeride eserlerinin sergilenmeye başladığı ilk tarih olan 1974⁽⁴⁾ arasında ürettiği Saltanat Serisi, Erdok’un ilk önemli resim serisi. Burada Erdok’un Ankara yıllarından itibaren dikkatini çeken şehir insanının dramı ve kenardaki insanın durumu bir bütünlük kazanmaya başlar. Ayakkabı boyacıları ve dilencilerin ön planda olduğu bu resimlerde Türk resminde ilk defa toplumun farklı bir kesimi tüm dramatikliği ile tuvale yansıyor. Erdok dramatizasyonu artırmak için tuval boyutlarını daha da büyük tutup figürleri anıtsallaştırmıştır⁽⁵⁾.

Rönesans ve Barok resimlerinde Tanrılar, krallar ve kahramanlar tuvale büyük boyutlarda yansırken ➤➤

Erdok resmi, Batı tekniklerini ve ikonografisini çok iyi bilen fakat içerik ve söylem bazında kendi coğrafyasının sözünü söylemek isteyen bir sanatçının ürünü.

» günümüz dünyasında toplumun en alt kesimindeki, sokakta herkesin görmezden geldiği insanları Erdok resimlerinde dev boyutlarda ele alır. Dilencilerin ve ayakbağı boyacılarının büyük boyutlu bu resimlerle sanat gale-risi salonlarına girmesi birçok yazar ve izleyiciden "ürkütücü tablolar" olarak tepki alsada Erdok, doğru bildiği yolda devam eder. Hatta hüznünlü resimler yaptığı eleştirisine "Çok mutlu olanlar bence sanat yapamaz. Geçtiğimiz günlerde bir sanatçı 'Ben mutluluğu resme-diyorum' demiş. Ben ne edebiyatta ne de resimde öyle bir şey görmedim. 'Neşeli resimler yapmak istiyorum' diyen bir tek Matisse'i hatırlıyorum. Bence insan mutlu olursa sanatçı olmaz"⁽¹⁾ sözleriyle karşılık verir.

Erdok'un, Akademide asistanlık-tan hocalığa geçiş süreci ve Saltanat Serisi'nden sonra, resimlerinin genel karakteri âdetâ kemikleşen bir yapıya sahip olur. Resim tekniği, konuları, olayları ele alış biçimi, resminin ge-

hiptir. Hiçbir zaman fotoğraf çeker gibi resim yapmaz. Erdok, bir otobüs veya vapur sahnesi yapsa bile o ânın resmini yapmak yerine o atmosferin resmini yapmayı hedefler.

Bir Erdok resmi ile ilk defa karşıla-şanlar, donmuş figürleri izlediği hissine kapılabilir. Otobüste, vapurda, deniz kı-yısında veya kuaförde belli bir harekette donmuş bu figürler, izleyene devrimin duygusu aktarmaz. Erdok, olup bitecek bir hareketten çok resimde hareketi durumun hareketinde arar ve o hare-keti ebediyen sürecekmiş gibi vermeye çalışır. Piero Della Francesca sevgisi de buradan gelir. Jestüel hareket ona teat-ral gelir ve doğal anlar, basit konular üzerine resmini kurar.

Erdok âdetâ bir heykeltıraş gibi oluş-turduğu resimlerinde tüm fazlalıkları bir bir atarak en yalın ifadeye ulaşmaya çalışır. Önce bir görüntünün resimsel olarak ona uyup uymadığına karar verir. Üzerinde düşünür hayal kurar. Ardından eskiz, kroki, kompozisyon hazırlama gibi hazırlık çalışmalarına girer. Bazı resimler sadece bu aşamada kalırken bazıları da büyük bir

teknik anlamda olmasa da düşünsel an-lamda bir kuyumcu titizliğinde çalışır.

TEMATİK DÖNEMLER

Erdok'u konu bakımından işçilerden çok işsizler veya basit işlerle uğraşanlar çeker, onların dünyasını daha geniş, derin ve kendisi için okumaya elverişli bulur. Resmini yapmak istediği kişi bu-nu asla bilmez. Resmini yaptığı kişiler ise hiçbir zaman ilk yola çıktığı kişiler değildir. Ezberindeki figürlerin onlarca yüzlerce versiyonu bulunur. Dilediğinde birini çıkartıp kullanır. Erdok'un ele al-dığı figürler hep yorgun, suskun, acı ve dram içindedir. Birkaç figürden oluşan kompozisyonlarda bile her figür yalnız-dır. Erdok bunu, kendi karamsar bakış açısına bağlasa da kimsenin görmedi-ğini göstermenin verdiği bir yeti ve bunu hayatın temel unsurlarından biri yerine koymanın gücüne sahiptir. Erdok, resmi çıkışı olmayan bir umutsuzluğun değil, ışığı uzaklarda yansa da bir umudun resmini yapar. Sanatçı umutsuzluğu resim yapmama ile eşdeğer tutar.

Erdok resminde konu çok önemlidir ama ondan da önemlisi biçimdir. Biçi-

biçimde oluşunu söyler. Biçim ise renk, doku ve şekillerde kendini gösterir. Erdok doğrudan söylenen resimsel mesaj-ları afiş olarak değerlendirir, resmin bir mesajı ilettiğini kabul etse de resim bir mesaj değildir.

Sanat tarihinin en eski dönemlerinden itibaren ismarlama resim en ünlü sanat-çılar tarafından bile yapılmıştır. Fakat Erdok, kariyerinin hiçbir döneminde bu tarz bir resimle ilgilenmedi. Sipariş üzerine resim yapmak, beğeniyeye odaklı olduğundan, onun için son derece rahat-sız edicidir, hatta düşüncesi bile kendini sanatın dışına çıkış gibi hissetmesine neden olur. Erdok figür resmi yapması-na karşın ismarlama resim konusunda hep mesafeli olmuştur. Sanatçı bilinen kişilerden çok anonim kişilerin port-releri üzerine yoğunlaşır. Ancak yakın akrabaları, arkadaşları, meslektaşları da zaman zaman resmine girer.

Erdok resminde kompozisyona hizmet eden karakteristik öğeler vardır. Bu ba-zen bir top, bazen kedi bazen de kuştur. Sembolist bir ressam olmasa da kom-po-zisyona yardımcı bu unsurların çeşitli sembolik özellikleri vardır. Top hayatın bir oyun olduğu, kedi resimsel özelliği-nin ötesinde sanatçının kendisini temsil etmesi, kuş ise saflığı ve zarafeti temsil etmesi gibi özellikleriyle Erdok resmin-de sık karşılaşılan sembolik öğelerdir.

Erdok, resimsel açıdan birçok unsur ve tekniği kullanmakla birlikte yirmiyeye yakın tema döneme sahiptir ancak bu resim serileri biri bitip diğerinin başla-dığı klasik şekilde ilerlemez. 1970'lerde ele aldığı bir konu

2000'lerde bir kez daha gün yüzüne çıkabilir veya çeşitli dönemler birkaç de-fa kendini gösterebilir. Tematik olarak adlandırılacak bu dönemler Erdok resminin ana karakterini oluşturur.

Çeşitli aralıklarla ortaya çıkan Erdok dönemleri arasında "Saltanat", "Sokak Satıcıları", "Podima", "Suç ve Ceza", "La-netli Şairler", "Portreler", "Çıplak, Sosyal İçerikli Resimler", "Sanatçı Portreleri", "Otportreler", "Resamlara Gönderme-ler", "Gece Yolculukları", "Beyoğlu Re-simleri", "Gölköy Resimleri", "Resam ve Modeli", "Kuaför", "Yaşlılık Resimleri" ve "Çocuk Resimleri" ilk akla gelenler. Bu temaların ortaya çıkış tarihleri farklı olsa da çeşitli aralıklarla yeniden kendilerini doğuran bir özelliğe sahiptir. Erdok'un resim kariyerindeki en önemli farklılık da bu ana hat üzerinden doğar. ■

Zaman Kuşu: Neşe Erdok'un Yaşamı ve Sanatı (2 Cilt) / Öğüz Erten / Bozlu Art Project Yayınları / 1018 s.

(1) Nevin Ünahn; "Söylenmemiş Şeylerin Resmi", Cumhuriyet Dergi, 23 Kasım 2003, s. 9.

(2) Mehmet Güleriyüz; Güleriyüzlül Sohbet-ler, İstanbul, 2011, s. 142.

(3) Neşe Erdok ile 3 Şubat 2016 tarihli görüşme.

(4) Neşe Erdok özel bir galeride açtığı ilk kişisel sergisini 1-14 Mart 1977 tarihleri arasında Galerî Baraz'da gerçekleştirdi.

(5) Anonim; "Neşe Erdok ile Görüşme", Boyut, Nisan 1983, Sayı: 2, s. 13.

(6) Neşe Erdok ile 16 Aralık 2015 tarihli görüşme.

Erdok'un ele aldığı figürler hep yorgun, suskun, acı ve dram içindedir. Birkaç figürden oluşan kompozisyonlarda bile her figür yalnızdır.

nel felsefesinin oluşması bu dönemde tamamlanır. Bazı resimlerine önceden eskiz yapan Erdok'un resminin asıl oluşumu tuvale aktarılırken gerçekleşir. Bazen resimlerinden desen aşamasında kullanmak istediği bir unsuru çıkaran sanatçı, bazen de hiç düşünmediği farklı bir unsura yer verir. Resim onun için tamamen bilinç isidir. Her yaptığı re-simde bir başka denemeye yer vererek resmini ör. Kompozisyonlarını âdetâ bir tiyatro sahnesi kurar gibi oluşturur. Erdok resminde acı ve hüznün olsa da sevmediği hiçbir şeyi resminde kullanmaz. Sanatçı bünyesinde birçok etkiyi aynı anda barındıran bir karaktere sa-

şevk ile resmin bitiş hayali ile sanatçıyı güdüler. Sokakta veya vapurda gördüğü bir olay veya kişi resmin çıkış noktası olsa da Erdok hiçbir zaman gördüğünü resme aktarmaz. Bir simitçi veya dilenci gördüyse ve onun resmini yapacaksa resim sırasında o dilenci veya simitçi sanatçının o güne kadar gördüğü tüm simitçi ve dilencilerin birleşiminden doğar. Hızlı çalışır ama uzun düşünür. Onun resmi akıl resmidir. Neyin nerede duracağına saatler, günler boyunca dü-şünerek karar verir. Erdok resimlerini tek seansta bitirmez. Bazı resimler daha hızlı çıksada, çoğunu günler ve geceler-ce önünde çalışarak tamamlar. Erdok

min önüne ne konu ne renk geçebilir. Her ikisi de biçime hizmet eder. Bu anlamda Ortaçağ resmini çok sever. Ortaçağ resmi, durağanlığın sürekliliği üzerine gittiği, kompozisyonun kuru-luşunda özgür bir kurmacaya olanak sağladığı -ters perspektif kullanıldığı- için Erdok'un ilgisini çeker. Süregelen kariyerinde hep figür resmi üzerine ara-yışını sürdüren Erdok, figüratif resmin biçim demek olduğu gibi bir mottoya sahiptir. Roger Fry, Clive Bell ve Cle-ment Greenberg gibi sanat yazarları da konudan çok biçime önem verir, resmin kalitesini değerlendirirken konunun hiçbir önem taşımadığını, asıl önemin